O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
KRIMINOLOGIYA TADQIQOT INSTITUTI

KRIMINOLOGIK FAOLIYAT

ILMIY-AMALIY JURNAL

№ 3-2026 (8)

ISSN: 3060-5024

KRIMINOLOGIK FAOLIYAT

ILMIY-AMALIY JURNAL

№3 / 2026 (8)

ISSN: 3060-5024

MUASSIS: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KRIMINOLOGIYA TADQIQOT INSTITUTI

Tahrir hay’ati raisi
Berdialiyev Baxtiyor Erkinovich
Institut boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

Tahrir hay’ati a’zolari
Niyazmetov Ikrom Masharipovich
O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi mas’ul xodimi, tahrir hay’ati raisi o‘rinbosari
Azim Shuhrat Obid o‘g‘li
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori
Nigmatov Ruftullo Olimdjonovich
falsafa doktori, professor
Sharafutdinov Alisher Ozodovich
O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan yurist, dotsent
Ismailov Isamiddin
yuridik fanlar doktori, professor
Turg‘unov Murod Tursunbayevich
yuridik fanlar doktori, professor
Niyozova Salomat Saparovna
yuridik fanlar doktori, professor
Zakirova Adina Gulyamovna
yuridik fanlar doktori, professor
Ziyodullayev Muzaffar Ziyodullayevich
yuridik fanlar doktori, professor
Otajonov Abrorjon Anvarovich
yuridik fanlar doktori, professor
Ganiyev Sherzod Alisherovich
yuridik fanlar doktori, professor
Xujakulov Siyovush Baxtiyorovich
yuridik fanlar doktori, professor
Toshpulatov Akrom Ikromovich
yuridik fanlar doktori, dotsent
Maxsadov Maqsatullo Ismatovich
yuridik fanlar doktori, dotsent
Nurullayev Umid Kupalovich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Ollamov Yarash Yo‘ldoshevich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Nurumbetova Sadoqat Allayarovna
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Mirzayev Jahongir Umirzakovich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori
Matchanov Ruslanbek Azatovich
pedagogika fanlari doktori, dotsent
Yernazarov Solijon Yerkinovich
iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Yarov Bekmamat Alikulovich
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, bosh muharrir

MUNDARIJA

TAHLIL, TATDQIQOT VA ILMIY-NAZARIY QARASHILAR

Berdialiyev B.E.
Oliy ta’lim muassasalaridagi ijtimoiy profilaktikaning kriminologik asoslari ____ 3

Якубов А.С., Азим Ш.О.
Первый уголовный кодекс независимого Узбекистана: тридцать лет функционирования (II часть) ____ 11

Yusupov B.F.
Criminal-Law characteristics and classification of crimes against justice ____ 17

Maxmudov D.R., Maxmudov K.R.
Yangi O‘zbekiston sharoitida narkojinoyatchilikka qarshi kurashishning konsyeptual paradigmalari: qonunchilik evolyutsiyasi, kriminologik determinantlar va ilg‘or xorijiy tajriba implementatsiyasi ____ 23

Тазетдинов Р.Р.
Психологические аспекты социальной профилактики преступности как механизма раннего предупреждения правонарушений ____ 29

To‘xtayev F.M.
Ekstremistik faoliyat natijasida sodir etiladigan jinoyatlarning sabablari va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlar ____ 36

Рахманов Д.К., Самитова Ж.Т.
Фемицид как социально-правовая проблема: вопросы совершенствования законодательства Республики Узбекистан ____ 43

Baratova D.O., Abdihamidov G‘.Z.
Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining mohiyati, ijtimoiy tabiati va ilmiy tadqiq etish zarurati ____ 51

Turayev M.A.
Ichki ishlar organlari xodimlarining qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish ____ 58

XALQARO HAMKORLIK

Нигматов Р.О., Рахмаджонзода Р.Р.
Философско-правовые предпосылки формирования криминологического знания в Великобритании ____ 64

Насурлаев П.А., Исаев С.А.
Современная трансформация наркоугрозы: глобальные тенденции и криминологические вызовы для Узбекистана ____ 73

Козубенко Ю.В., Яров Б.А.
Психологические особенности личности преступника, совершившего террористический акт: сравнительно-правовой анализ подходов Республики Узбекистан и Российской Федерации ____ 81

Тазетдинов Р.Р., Майоров А.В.
Зарубежный опыт социальной профилактики преступности: сравнительно-психологический анализ ____ 87

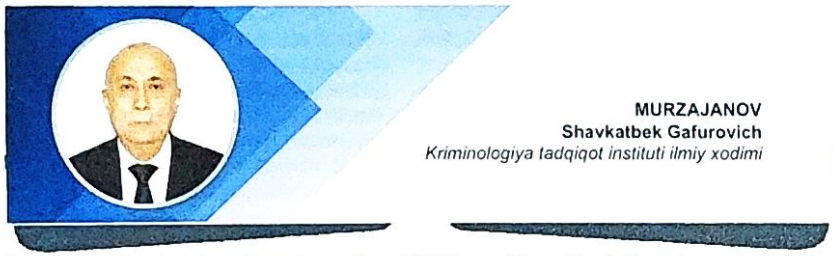
Нурумбетова С.А., Сафарзода Х.С.
Современные методы раннего выявления и предупреждения преступлений, связанных с экстремизмом ____ 92

Tahririyat manzili:
100187, Toshkent shahri
Mirzo Ulug‘bek tumani
Buyuk ipak yo‘li ko‘chasi, 243
Tel.: +998 (71) 231-39-77
Elektron pochta: kti@iiv.uz
Website: kti.iiv.uz

© O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti

Jurnal 2024-yil 21-oktabrda O‘zbekiston Respublikasi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 0-5669658 raqami bilan ro‘yxatga olingan.
O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2025-yil 12-fevraldagi 367/5-son qarori bilan yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan jurnallar ro‘yxatiga kiritilgan.

HUQUQBUZARLIKLAR VA JINOYATCHILIKKA QARSHI KURASHISHDA IJTIMOIY TARMOQLAR HAMDA JAMOATCHILIK FIKRIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH



MURZAJANOV
Shavkatbek Gafurovich
Kriminologiya tadqiqot instituti ilmiy xodimi

Annotatsiya. *Maqolada huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashishda fuqarolar murojaatlari bilan ishlash mexanizmini takomillashtirish masalalari kriminologik jihatdan tahlil qilingan. An'anaviy murojaat shakllaridan raqamli platformalarga o'tish, ijtimoiy tarmoqlardagi ijtimoiy fikr va aholi kayfiyatini monitoring qilishning ahamiyati ochib berilgan. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalari yordamida latent jinoyatchilikni aniqlash hamda viktimologik profilaktika samaradorligini oshirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Ijtimoiy mediada sun'iy intellektdan foydalanish va huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan jamiyat o'rtasida raqamli dialog modelini shakllantirish bo'yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *kriminologiya, murojaatlar mexanizmi, ijtimoiy tarmoqlar, jamoatchilik fikri, huquqbuzarliklar profilaktikasi, raqamli politsiya faoliyati, sun'iy intellekt, latent jinoyatchilik.*

Аннотация. *В исследовании с криминологической точки зрения анализируются вопросы совершенствования механизма работы с обращениями граждан в сфере борьбы с правонарушениями и преступностью. Раскрывается значимость перехода от традиционных форм обращений к цифровым платформам, а также мониторинга общественного мнения и настроений населения в социальных сетях. Рассмотрены способы выявления латентной преступности и повышения эффективности виктимологической профилактики с помощью технологий искусственного интеллекта и больших данных (Big Data). Выдвинуты практические предложения по внедрению искусственного интеллекта в социальные медиа и формированию модели цифрового диалога между правоохранительными органами и обществом.*

Ключевые слова: *криминология, механизм обращений, социальные сети, общественное мнение, профилактика правонарушений, цифровая полицейская деятельность, искусственный интеллект, латентная преступность.*

Abstract. *This study provides a criminological analysis of improving the mechanism for handling citizens' appeals in the field of combating offenses and crime. The article highlights the significance of transitioning from traditional forms of appeals to digital platforms, as well as monitoring public opinion and attitudes on social networks. It explores ways to detect latent crime and increase the effectiveness of victimological prevention using artificial intelligence and Big Data technologies. In conclusion, practical proposals are put forward for the integration of artificial intelligence in social media and the creation of a digital dialogue model between law enforcement agencies and society.*

Keywords: *criminology, mechanisms of appeals, social networks, public opinion, crime prevention, digital policing, artificial intelligence, latent crime.*

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli sud-huquq islohotlarining bosh mezonlaridan biri – fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish, ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlash hamda davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligiga erishishdan iborat. Xususan, huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashish, uning oldini olish borasidagi davlat siyosati endilikda faqatgina idoraviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, balki keng jamoatchilik va fuqarolik institutlari bilan yaqin hamkorlikda asoslanmoqda.

Hozirgi shiddatli raqamli taraqqiyot davrida axborot almashish tezligining ortishi, xususan, ijtimoiy tarmoqlarning kundalik hayotimizga chuqur kirib borishi fuqarolarning murojaatlari bilan ishlash mexanizmlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. An'anaviy murojaatlar bilan ishlash shakllari bilan bir qatorda, virtual fazodagi jamoatchilik fikri, Internet foydalanuvchilarining munosabati va ijtimoiy tarmoqlardagi muammoli xabarlar huquqbuzarliklarning latent (yashirin) shakllarini o'z vaqtida aniqlash va ularning barvaqt oldini olishda muhim signal vazifasini o'tamoqda.

Huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashishda ijtimoiy tarmoqlar hamda jamoatchilik fikridan foydalanish mexanizmlarining ilmiy-nazariy va amaliy jihatlari nisbatan yangi yo'nalish bo'lganligi bois hozirgi kunda yetarlicha tadqiq etilmagan sohalardan biridir.

Mazkur yo'nalishda olib borilgan izlanishlar davomida Internet va ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatlaridan kriminologik profilaktika jarayonida foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari ochib berishga, aholi murojaatlariga tezkor munosabat bildirish orqali huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga harakat qildik.

Ushbu mavzuda olimlarning jinoyatchilikka qarshi kurashda jamoatchilik fikri va murojaatlar bilan ishlashga old qarashlariga to'xtaladigan bo'lsak, O'zbekistonda kriminologiya va huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasini rivojlantirishda mahalliy olimlar jamoatchilik bilan hamkorlik va aholi fikrini o'rganish masalasiga alohida e'tibor qaratib kelmoqdalar. Zero, ichki ishlar organlarining faoliyatiga faqatgina yuqoridan beriladigan baho emas, balki oddiy fuqarolarning tizimga bo'lgan ishonchi birlamchi mezon hisoblanadi.

Taniqli kriminolog olim I.Ismailov o'z tadqiqotlarida huquqbuzarliklarning oldini olishda mahalla va jamoatchilikning rolini tizimli tahlil qilgan. Uning fikricha, jinoyatchilikka qarshi kurashishda huquqni muhofaza qiluvchi organlar aholi bilan doimiy muloqotda bo'lishi, fuqarolardan kelib tushayotgan har bir murojaatni chuqur tahlil qilishi shart. Olim jamoatchilik fikrini o'rganish orqali hududlardagi real kriminogen vaziyatni to'g'ri baholash mumkinligini asoslab bergan [1].

Q.Rasulev esa jinoyatchilikning oldini olishda zamonaviy axborot texnologiyalari va Internet imkoniyatlaridan foydalanish masalasiga to'xtalib o'tadi. Uning qarashlariga ko'ra, bugungi kunda virtual makonda sodir etilayotgan kiberjinoyatlar va firibgarliklarning oldini olish uchun aholining ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi hamda ular tomonidan qoldirilayotgan xabarlarni tezkorlik bilan o'rganish zarur. Bu esa latent, ya'ni yashirin jinoyatlarni erta aniqlashga yordam beradi [2].

Jamoatchilik fikri va fuqarolarning murojaatlari bilan ishlash tizimini huquqiy jihatdan takomillashtirish haqida gap ketganda, yuridik fanlar doktori M.Rustambayevning fikrlari muhim ahamiyatga ega. Olim davlat organlariga kelib tushayotgan murojaatlarning sifatli hal etilishi jamiyatda adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashning bosh omili ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ijtimoiy tarmoqlar orqali bildirilayotgan xalq noroziligi yoki takliflari qonuniy tartibda o'rganilishi va jinoyatchilikka qarshi kurash strategiyasini belgilashda inobatga olinishi lozim [3].

Shuningdek, kriminolog Z.Illarionova o'z ishlarida viktimologik profilaktika, ya'ni fuqarolarning jinoyat qurboniga aylanib qolishining oldini olish masalalarini tadqiq etgan. Olimaning fikricha, ijtimoiy tarmoqlarda aholi o'rtasida so'rovnomalar o'tkazish va ularning xavotirlarini o'rganish orqali qaysi hududlarda qanday jinoyatlar xavfi borligini oldindan prognoz qilish mumkin [4].

Yuqorida keltirilgan ilmiy qarashlarini umumlashtirgan holda aytish mumkinki, jinoyatchilikka qarshi kurashda ijtimoiy tarmoqlar va jamoatchilik fikridan foydalanish nafaqat davlat organlari ishini yengillashtiradi, balki "xalq manfaatlariga xizmat qiluvchi" zamonaviy raqamli tizimni yaratishga xizmat qiladi.

Shu o'rinda rossiyalik olimlar ham huquqbuzarliklarning oldini olishda raqamli texnologiyalar, xususan, ijtimoiy tarmoqlardagi murojaatlar va jamoatchilik fikrini o'rganish muhimligini faol tadqiq etib kelmoqdalar. Bu yo'nalish zamonaviy kriminologiyada "raqamli kriminologiya" (digital criminology) va "virtual kriminogen muhit" tushunchalari bilan uzviy bog'liqdir.

Taniqli rus kriminologi, professor Ya.Gilinskiy jamiyatdagi jinoyatchilik darajasini faqat rasmiy statistika emas, balki aholining real xavotirlari

(страх перед преступностью) belgilashini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ijtimoiy tarmoqlarda fuqarolar tomonidan qoldirilayotgan shikoyat va xabarlar jamiyatdagi deviant (og'uvchi) xulq-atvorning asl holatini ko'rsatuvchi eng ishonchli manbadir. Olim jamoatchilik fikrini raqamli platformalar orqali doimiy monitoring qilishni kriminologik prognozlashning ajralmas qismi deb hisoblaydi [5].

Kriminolog olim V. Ovchinskiy esa huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida katta ma'lumotlar (Big Data) va ijtimoiy tarmoqlardagi murojaatlarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish zarurligini ilgari suradi. Uning qarashlariga ko'ra, zamonaviy politsiya/ichki ishlar tizimi ijtimoiy mediada aks etayotgan qonunbuzarliklar haqidagi xabarlarni tezkor algoritmlar yordamida saralab olishi shart. Bu yondashuv huquqbuzarliklar erta aniqlanishi va murojaatlar yechimida shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi [6].

Jamoatchilik fikri va murojaatlar bilan ishlashda Internet makonining ta'sirini huquqiy jihatdan tadqiq etgan olim S. Ivansovning fikricha, ijtimoiy tarmoqlar aholi va davlat organlari o'rtasidagi an'anaviy byurokratik to'siqlarni yo'qotadi. Muallif ijtimoiy tarmoqlardagi ommaviy muhokamalar va fuqarolarning shikoyatlari asosida jinoyatchilikka qarshi kurashish strategiyalariga tezkor o'zgartirishlar kiritish zarurligini asoslab beradi. Ushbu mexanizm latent (yashirin) jinoyatlarning oldini olishda yuqori samara beradi [7].

Shuningdek, raqamli profilaktika masalalarini o'rgangan olimlar A. Suxodolov va A. Bichkova ijtimoiy tarmoqlardagi murojaatlarni kriminologik jihatdan tahlil qilishning metodologik asoslarini ishlab chiqqanlar. Ularning fikricha, virtual makondagi postlar, videomurojaatlar va hattoki izohlarni (kommentariylarni) semantik tahlil qilish orqali muayyan hududlardagi ijtimoiy zo'riqish va jinoyat sodir etilish xavfini oldindan aniqlash mumkin [8].

Ushbu qarashlarini umumlashtirgan holda xulosa qilish mumkinki, ijtimoiy tarmoqlar va jamoatchilik fikri jinoyatchilikka qarshi kurashda nafaqat axborot manbai, balki profilaktika tizimini mutlaqo yangi, raqamli bosqichga olib chiquvchi strategik vosita hisoblanadi.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida aholining huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi murojaatlari bilan ishlash tizimi an'anaviy qoliplardan chiqib, yangicha mazmun kasb etmoqda. Xususan, ijtimoiy tarmoqlar nafaqat axborot almashinuvi maydoniga, balki real vaqt rejimida (real-time) kriminogen vaziyatni monitoring qilish va jamoatchilik fikrini o'rganishning eng tezkor vositasiga aylandi. Jamoatchilik fikri va ijtimoiy tarmoqlardagi kayfiyatni tahlil qilish huquqni muhofaza qiluvchi organlarga latent (yashirin) jinoyatchilikni aniqlash va viktimologik profilaktikani to'g'ri tashkil etish imkonini beradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jinoyatchilikka qarshi kurashda faqatgina rasmiy statistikaga tayanish kriminogen vaziyatni to'liq aks ettirmaydi. Jinoyat huquqi va kriminologiya sohasi olimlarining ta'kidlashicha, aholining huquqni muhofaza qiluvchi organlarga bo'lgan ishonchi va jamoatchilik fikri jinoyatchilik darajasini belgilovchi muhim indikatorlardan biridir.

Zamonaviy xorijiy tadqiqotlarda ijtimoiy tarmoqlardagi murojaatlar va postlarni tahlil qilish orqali jinoyatchilikning oldini olish konsepsiyasi faol rivojlanmoqda. Masalan, kriminolog olimlar M. Smit va J. Braun (Smith & Brown, 2021) o'zlarining raqamli politsiya faoliyatiga bag'ishlangan ishlarida shunday yozadilar:

"Ijtimoiy tarmoqlar – bu jamiyatdagi kriminogen «og'riqli nuqtalar"ni ko'rsatuvchi ijtimoiy barometr. Foydalanuvchilarning shikoyatlari va muhokamalari zamirida rasmiy ro'yxatga tushmagan yuzlab huquqbuzarliklar yashiringan bo'ladi» [9].

Shu o'rinda ijtimoiy tarmoqlardagi murojaatlar bilan ishlashning bugungi holati va muammolariga to'xtalamiz.

Hozirgi kunda Facebook, Telegram, Instagram kabi platformalarda fuqarolar tomonidan qoldirilayotgan xabarlar, videomurojaatlar va sharhlar huquqbuzarliklarni fosh etishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, ushbu ma'lumotlar bilan ishlashda quyidagi tizimli muammolar ko'zga tashlanadi:

Avtomatlashtirilgan tahlil tizimining yo'qligi. Huquqbuzarliklar profilaktikasida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning bugungi kundagi eng zaif nuqtasi – axborotlarni qayta ishlashda raqamli algoritmlarning joriy etilmagani va haligacha "qo'l mehnati" (manual tahlil) ustuvorlik qilayotgani.

Virtual makonda aholi tomonidan qoldirilayotgan son-sanoqsiz murojaatlar, videosignallar va izohlar soha xodimlari tomonidan oddiy monitoring usulida qidirib topiladi. Bu esa kriminologik ahamiyatga ega bo'lgan tezkor ma'lumotlarni o'z vaqtida payqamaslik, jinoyatga nisbatan kechikib munosabat bildirish xavfini tug'diradi.

Profilaktikaning asosiy qoidasi – tezkorlik bo'lgan bir davrda, tizimli ravishda katta ma'lumotlarni (Big Data) semantik skrining qiluvchi avtomatlashtirilgan dasturlarning yo'qligi latent jinoyatchilikning o'sishiga va ijtimoiy tarmoq orqali yordam so'ragan fuqaroning ichki ishlar organlariga bo'lgan ishonchi pasayishiga sabab bo'lmoqda.

Ushbu muammoning yechimi sifatida ichki ishlar vazirligining tezkor-qidiruv va huquqbuzarliklar profilaktikasi xizmatlari amaliyotiga sun'iy intellekt texnologiyasiga asoslangan "E-kriminolog" (yoki "Raqamli patrul") avtomatlashtirilgan monitoring dasturini joriy etish kerak. Ushbu tizim inson omili ishtirokisiz, milliy segmentda (o'zbek va rus tillarida)gi ijtimoiy tarmoqlarda "urdi", "so'kdi", "firibgar", "qo'rqyapman", "pichoq" kabi kalit so'zlar ishlatilgan post va izohlarni soniyalar ichida skrining qilib, xaritada kriminogen nuqta sifatida operator ekraniga chiqarib berishi lozim. Bu manual mehnatga barham berib, murojaatlar yechimida 100 foizlik tezkorlikni ta'minlaydi. Ijtimoiy tarmoqlardagi minglab ma'lumotlar qo'lda (manual) qayta ishlanadi, bu esa tezkorlikni kamaytiradi.

Fake (yolg'on) axborotlarni saralash muammosi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali kelib tushayotgan kriminogen signallar bilan ishlashda yuzaga kelayotgan yana bir tizimli muammo – bu dezinformatsiya va manipulyativ (feyk) xabarlarni birlamchi bosqichda saralash mexanizmining mukammal emasligi. Virtual makonda axborot tarqatishning osonligi huquqni muhofaza qiluvchi organlarni chalg'ituvchi, asossiz va sun'iy shov-shuvga asoslangan murojaatlar oqimini ko'paytirib yubordi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi organlari har bir virtual signalga qonuniy munosabat bildirish majburiyatiga ega bo'lganligi sababli, soxta xabarlarni tekshirishga juda katta tezkor kuch va vositalar safarbar etilmoqda. Natijada, davlat resurslarining noto'g'ri yo'naltirilishi (misdirection) kuzatilib, bu real vaqt rejimida haqiqiy jinoyat qurbonlariga tezkor yordam ko'rsatish imkoniyatini cheklaydi hamda jamiyatda sun'iy vahima tug'ilishiga zamin yaratadi.

Ushbu muammoni hal qilish uchun huquqni muhofaza qiluvchi organlarning axborot-tahlil bo'linmalari tarkibida maxsus "Feyk-analitika va faktcheking (faktlarni tekshirish)" guruhlarini tashkil etish hamda raqamli verifikatsiya (haqiqiylikni tekshirish) dasturlarini joriy etish kerak. Bu tizim ijtimoiy tarmoqdagi xabarning tarqalish geolokatsiyasi, profilining soxtaligi (bot yoki emasligi) va foto/video kontentning muqaddam Internetda ishlatilganlik darajasini (Ochiq axborotlarni yig'ish va tahlil qilish usullari bilan) voqea joyiga guruh jo'natishdan oldin – bir necha daqiqa ichida tekshirib berishi lozim. Bu, o'z navbatida, resurslarning behuda sarflanishini oldini oladi va murojaatlar bilan ishlashning xolisligini ta'minlaydi. Ijtimoiy mediada tarqaladigan manipulyativ yoki soxta xabarlar huquqni muhofaza qiluvchi organlarning resurslarini noto'g'ri yo'naltirilishiga sabab bo'ladi.

Huquqiy maqomning mukammal emasligi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali jinoyatchilikka qarshi kurashish samaradorligini cheklayotgan eng asosiy omillardan biri virtual makondagi axborotlarning huquqiy maqomi qonunchilikda mukammal tartibga solinmaganidir.

Ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, videomurojaatlar yoki fuqarolarning xavotirlari aks etgan sharhlar qonunan rasmiy murojaat (ariza) sifatida tan olinmaydi, bu esa ularga nisbatan qat'iy ijro intizomini belgilash imkonini bermaydi. Vaholanki, xorijiy ilg'or tajriba, xususan, AQSH va Buyuk Britaniya amaliyoti shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy media ma'lumotlari jinoyatchilikni prognoz qilishning muhim poydevori hisoblanadi. Ushbu davlatlarda qo'llaniladigan "Predictive Policing" (Prognozlashtiriluvchi politsiya) konsepsiyasi Big Data va sun'iy intellekt yordamida Internetdagi matnlarni tahlil qilib, kriminogen xavflarni barvaqt aniqlash va viktimologik profilaktikani masofadan turib tashkil etish imkonini bermoqda [10].

Bizning fikrimizcha, milliy qonunchilikda ham ijtimoiy tarmoqlardagi asosli kriminogen signallarni tekshirishning majburiy huquqiy mexanizmlarini yaratish davr talabidir.

Ushbu muammoga nisbatan amaliy taklif sifatida Jinoyat-protsessual kodeksi va tegishli qonunni takomillashtirishga oid quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq, ya'ni jinoyat-

O'zKTI | Kriminologik faoliyat - ilmiy-amaliy jurnal | №3-2026 (8)

protsessual qonunchiligiga "Ijtimoiy tarmoqlardagi ishonchli raqamli ma'lumotlar jinoyat ishini qo'zg'atishga asos bo'lishi" haqidagi normativ qoidani kiritish. Bunda, agar jinoyat haqidagi xabar ommaviy makonda foto/video dalillar bilan asoslangan bo'lsa, jabrlanuvchining rasmiy arizasi mavjud emasligi yoki profilining anonimligidan qat'i nazar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan majburiy tartibda surishtiruvga qadar tekshiruv harakatlarini boshlash tartibini mustahkamlash lozim. Bu chora rivojlangan davlatlarning "Predictive Policing" tizimi kabi latentlikni kamaytirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy tarmoqlardagi post yoki sharh rasmiy murojaat (ariza) sifatida qay darajada tan olinishi va unga nisbatan ijro intizomi qanday bo'lishi yuzasidan qonunchilikda ayrim bo'shliqlar mavjud.

AQSH va Buyuk Britaniya tajribasida qo'llaniladigan katta hajmdagi raqamli ma'lumotlarni qayta ishlash orqali jinoyatchilikning oldini olish modeli – "Predictive Policing" milliy olimlarimiz tomonidan mahalliy qonunchilik va amaliyotga moslashtirilgan holda taklif etilgan. Xususan, professor X. Odilkoriyev va Sh. G'oyibnazarov huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish muammolariga to'xtalib, quyidagi fikrlarini ilgari surganlar: "Raqamlashtirish asrida jinoyatchilikka qarshi kurash strategiyasi "aniqlash va jazolash" modelidan "oldindan aytib berish va barvaqt oldini olish" (prognozlashtirish) modeliga o'tishi shart. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar va elektron platformalarda shakllanayotgan ulkan ma'lumotlar bazasini (Big Data) sun'iy intellekt algoritmlari orqali kriminologik skrining qilish zarur. Bunday raqamli tahlil hududlardagi ijtimoiy zo'riqish nuqtalarini aniqlash, jinoyat sodir etilishi mumkin bo'lgan vaqt va joyni oldindan prognoz qilish hamda profilaktika kuchlarini maqsadli yo'naltirish imkonini beradi" [11].

Mualliflarning ushbu fikrlari xorijlik olim K. Jonson (Johnson, 2023) tomonidan bayon etilgan "Predictive Policing" tizimining texnik va uslubiy mohiyatiga to'liq hamohangdir. O'zbek olimlari ushbu tizimni O'zbekistondagi "Xavfsiz shahar", "Aqlli mahalla" loyihalari va ichki ishlar organlarining raqamli tizimlari bilan integratsiya qilish zarurligini ilmiy asoslab berganlar.

Murojaatlar yechimida jamoatchilik fikridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari borasida ham o'z fikrimizni bildirib o'tamiz. Ijtimoiy tarmoqlar orqali kelib tushayotgan murojaatlarni kriminologik jihatdan samarali boshqarish va tizimlashtirish uchun quyidagi tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni joriy etish taklif etiladi:

Sun'iy intellekt va semantik tahlil tizimini joriy etish. Ijtimoiy tarmoqlardan kelib tushayotgan va tarqalayotgan ulkan hajmdagi axborotlar oqimini kriminologik jihatdan nazorat qilish va ulardan huquqbuzarliklar profilaktikasida samarali foydalanish uchun sun'iy intellekt hamda semantik tahlil texnologiyalarini joriy etish zarur deb hisoblaymiz. Bu tizim huquqni muhofaza qiluvchi organlarning matbuot xizmatlari va tahliliy markazlariga virtual makondagi millionlab ma'lumotlarni inson omilisiz, avtomatik ravishda skrining qilish imkonini beradi. Dasturiy algoritmlar tarmoqlardagi "o'g'rilik", "firibgarlik", "zo'ravonlik", "tan jarohati" kabi kriminogen kalit so'zlarni va ularning semantik ma'nodoshlarini real vaqt rejimida qidirib topishga ixtisoslashadi. Natijada, fuqarolar rasmiy tarzda ariza bilan murojaat qilmagan taqdirda ham, ularning ijtimoiy tarmoqlarda qoldirgan viktimologik signallari tizim tomonidan barvaqt aniqlanadi va bu latent jinoyatchilikka qarshi tezkor kurashishda raqamli barometr vazifasini o'taydi.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning matbuot xizmatlari va kriminologik markazlari ijtimoiy tarmoqlardagi "o'g'rilik", "firibgarlik", "zo'ravonlik", "tan jarohati" kabi kalit so'zlarni (keywords) avtomatik tarzda skrining qiluvchi dasturlarni ishga tushirishlari lozim. Ushbu yo'nalish bo'yicha ***takliflar:***

Kriminologiya tadqiqot instituti hamda Raqamli texnologiyalar vazirligi hamkorligida "Matnli skrining va profilaktika" (E-Semantic Preventive) milliy dastur platformasini ishlab chiqish. Ushbu dasturga o'zbek tilining mahalliy shevalari va Internetda ko'p qo'llaniladigan sleng (jargon) so'zlar lug'atini kiritish orqali ijtimoiy tarmoqlardagi yashirin tahdidlarni aniqlashning huquqiy-texnik mexanizmini yaratish. Bu chora murojaatlar yechimini tubdan tezlashtiradi va profilaktika faoliyatini raqamli formatga o'tkazadi.

"Jamoatchilik nazorati — kriminologiya" integratsiyasi. Har bir tuman (shahar) ichki ishlar organlari huzurida ijtimoiy tarmoqlardagi faol blogerlar, mahalla faollari va huquqshunoslardan iborat "Jamoatchilik maslahat kengashlari"ni tuzish. Bu murojaatlarning xolis va shaffof ko'rib chiqilishini ta'minlaydi.

Viktimologik so'rovlarni raqamlashtirish. Fuqarolar o'rtasida anonim raqamli so'rovnomalar (masalan, Telegram-botlar yoki Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali) o'tkazish. Bu aholining qaysi turdagi jinoyatlardan eng ko'p xavotirda ekanligini (Fear of Crime) aniqlashga yordam beradi.

G'arb kriminologiyasidagi raqamli makonda jamoatchilik fikrini o'rganish konsepsiyasi milliy ilmiy maktab vakillarining qarashlarida ham o'z aksini topgan. Xususan, o'zbekistonlik olimlar M. Mamasiddiqov va A. Abdurasulov huquqni muhofaza qiluvchi organlarning aholi bilan raqamli muloqotini rivojlantirish masalalariga to'xtalib, shunday fikrni ilgari suradilar: "Bugungi axborotlashgan jamiyatda ichki ishlar organlarining faoliyati faqatgina jinoyat sodir bo'lgandan keyin munosabat bildirish bilan cheklanmasligi lozim. Zamonaviy patrul va profilaktika faoliyati virtual makonga ko'chishi shart. Agar davlat organlari Internet tarmog'i va ijtimoiy mediada fuqarolar tomonidan bildirilayotgan ijtimoiy fikrni tizimli o'rganib, undagi muammolarga tezkor yechim topsa, jamiyatda huquq-tartibot tizimiga nisbatan yuksak ishonch muhiti shakllanadi. Natijada, aholi jinoyatchilikka qarshi kurashda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning asosiy ko'makchisiga va "virtual yordamchisiga" aylanadi" [12].

Olimlarning bu qarashlari xorijlik tadqiqotchilar Teylor va hammualliflarining (2022) ilgari surgan qarashlari bilan to'liq mos keladi [13]. Farqi shundaki, o'zbek olimlari ushbu raqamli hamkorlikni milliy mentalitet, mahalla instituti va O'zbekistondagi raqamli islohotlar kontekstida amaliyotga tatbiq etish zarurligini asoslab berganlar.

Xulosa o'mida aytish mumkinki, huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashishda ijtimoiy tarmoqlar hamda jamoatchilik fikridan foydalanish samaradorligini oshirish – bu shunchaki murojaatlarga javob qaytarish emas, balki "Ijtimoiy hamkorlik va kriminologik dialog" modeliga o'tish demakdir. Bu mexanizmning takomillashtirilishi fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlash bilan bir qatorda, kriminologik prognozlash va profilaktika sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan manbalar

1. Ismailov I. Huquqbuzarliklar profilaktikasi va kriminologiya. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2018.
2. Rasulev Q.A. Axborot texnologiyalari davrida kiberkriminologiya muammolari // Jurnal. Huquq va burch. – 2021. – №4. – B. 22–28.
3. Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat siyosati va jamiyatda huquqiy ong muammolari. – Toshkent: TDYUU, 2020. – B. 112–115.
4. Ilarionova Z.S. Viktimologik profilaktika va jamoatchilik fikrini o'rganish usullari // Kriminologik tadqiqotlar axborotnomasi. – Toshkent, 2022. – №2. – B. 78-81.
5. Гилинский Я.И. Криминология: Учебник для вузов. – Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2019. – С. 142–145.
6. Овчинский В.С. Криминология цифрового мира. Анализ и прогнозы. – Москва: Норма, 2021. – С. 88–93.
7. Иванцов С.В. Влияние общественного мнения на предупреждение преступности в условиях цифровизации // Вестник криминологической ассоциации. – Москва, 2022. – №3. – С. 34–39.
8. Суходолов А.П., Бычкова А.М. Искусственный интеллект в противодействии преступности: криминологические аспекты // Всероссийский криминологический журнал. – 2020. – Т. 14. – №4. – С. 517.
9. Smith M., Brown J. (2021). XXI asrda raqamli politsiya faoliyati va jinoyatchilikning oldini olish. London: Academic Press. – 112–115-b.
10. Jonson K. (2023). "Prognostik politsiya faoliyati va katta ma'lumotlar tahlili: muammolar va yechimlar". Nyu-York: Science Media. – R.45–61.
11. Adilkariyev X.T., G'oyibnazarov Sh.A. Raqamli kriminologiya: innovatsion texnologiyalar yordamida huquqbuzarliklarni prognoz qilish va profilaktika tizimini takomillashtirish // Jurnal. Jamiyat va boshqaruv. – Toshkent, 2024. – №1. – B. 42–49.
12. Mamasiddiqov M.M., Abdurasulov A.A. (2023). Huquqbuzarliklar profilaktikasida raqamli texnologiyalar va jamoatchilik bilan hamkorlikning yangi bosqichi // Jurnal. Odil sudlov – Prevosudiye. – Toshkent, 2023. – №4. – B. 56-62.
13. Taylor, R., Davies, L. va Shon, P. (2022). Kriminologik tadqiqotlarda jamoatchilik fikri va virtual makonlar // Jurnal. Zamonaviy jinoiy odil sudlov. 38(3). – B. 234–249.